

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞ'INDAN SONRA HİLAL-İ AHMER
CEMİYETİ'NİN VİLAYAT-I ŞARKIYE'DEKİ YARDIM
FAALİYETLERİ

-İLERİ GAZETESİ'NE GÖRE-

Arş.Gör.Enis ŞAHİN (X)

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Vilâyât-ı Şarkıyesi⁽¹⁾ Rus işgaline uğramış ve bundan dolayı bölge Halkının bir kısmı, başka bölgelere göç etmek zorunda kalmıştı. Rus işgali iki yılı aşkın sürmüş, sonuçta Bolşevik İhtilali çıkınca, Ruslar işgal etmiş oldukları Türk topraklarından çekilmek zorunda kalmışlardı. Fakat çekilirken, yerlerini silahlı Ermeni çetelerine bırakmışlar, onlar da bölgedeki Türk ahaliye her türlü kötülüğü yapmaktan geri kalmamışlardı. Bu nedenle işgalin yaralarını sarmak, acılarını dindirmek kolay olmamış, vilâyet merkezlerinde olduğu gibi, bağlı idarî birimlerde de evler ve binalar Ermeniler tarafından yıkılmış, uzun süre ziraat yapılamadığından, insanlar aç ve perişan bir halde

(X) Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

(1) Osmanlı Vilâyât-ı Şarkıyesi Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakir, Sivas ve Mamuretülaziz (Elaziz/Elazığ) vilâyetlerinden oluşmaktaydı (Ali Emiri, Osmanlı Vilâyât-ı Şarkıyesi, İstanbul, 1334/1918, s.19), Fakat adı geçen bu altı vilâyet tabirinden bugün Doğu Anadolu'daki altı vilâyetin kapladığı bölge dü:ünülmemelidir. Çünkü bu altı vilâyetin sınırları içerisinde, o zamanki Osmanlı idarî bölünüşüne göre, yirmi kadar sancak bulunuyordu. Dolayısıyla Vilâyât-ı Şarkıye, adı geçen bu altı vilâyetin yanı sıra, bugün Anadolu'nun doğusunda bulunan onbeşe yakın ilimizi de kapsamaktaydı.

kalmışlardı. Bütün bunlara bulaşıcı hastalıklar da eklenince, durum daha da kötüleşmişti. Doğu vilâyetleri bu halde iken, 1918 yılının ilk aylarında Türk ordusu tarafından kurtarılmış, ardından ordu ileri harekâta devam ederek 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan önceki sınırlara kadar olan bölgeyi ele geçirmiştir. Fakat 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekenâmesi'ni imzalayan Osmanlı Devleti, 1914 yılındaki sınırlara çekilmek zorunda kalmıştı.

Vilâyât-ı Şarkıye kurtarıldıktan sonra, Türk ordusu, imkânlarını halk için azamî ölçüde seferber etmiş, onlara yiyeceğinden ve parasından vermek suretiyle, acılarını bir miktar olsun azaltmayı başarabilmiştir. Fakat şimdi Doğu'da bir millî mücadelenin kaçınılmazlığı karşısında, ordu, kendi imkânlarından ne kadar fedakârlıkta bulunabilirdi! Elindekini halka dağıtmak, ordunun güçten düşmesi demekti ki, böyle bir durumun, evsizlik ve gıdasızlıktan daha kötü neticeler doğuracağı şüphesizdi.(2)

Bu zor şartlar altında Doğu'ya bir dost eli uzanarak, halka imkânları ölçüsünde yardım etmiştir ki, bu dost el de Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'dir.(3) Osmanlı Devleti'nin o günkü şartları göz önüne alınırsa, bu yardımların önemi çok daha iyi anlaşılacaktır.

(2) Dursun Ali Akbulut, "Albayrak Gazetesi'ne Göre, Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Hilâl-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti'nin Erzurum Vilâyetindeki Yardımları", *Ekonomide Erzurum*, 1/2 (Mayıs-Haziran 1989), s.30.

(3) Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, harb zamanında yararılara, sulh zamanında muhtaçlara yardım etmek maksadıyla 1860'lı yıllarda İstanbul'da "Mecruhîn-i Asâkir-i Osmaniye Muavenet Cemiyeti" adı altında kurulmuştur. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra "Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti" adını almış ve asıl gelişmesini 1908 Temmuz İnkilâbı'ndan sonra göstermiştir. I. Cihan Harbi'nde ve sonrasında çok etkin faaliyetlerde bulunmuştur. Cumhuriyet devrinde Hilâl-i Ahmer adı, Kızılay olarak değiştirilmiştir (Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1983, c. I, s.830-831).

1919 yılı ortalarına doğru dikkatini bu konu üzerinde yoğunlaştıran Hilâl-i Ahmer Cemiyeti yardım amacıyla Doğu vilâyetlerine iki heyet göndermeyi kararlaştırmıştır. Bu konuda 27 Haziran 1919'da İleri gazetesinde; "Vilâyât-ı Şarkıyc ahalisinin tıbbî ve gıdaî ihtiyaçlarını temin için, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından, dün akşam (26 Haziran 1919) saat dört buçukta, Ümid vapuruyla Trabzon'a müteveccihen iki heyet izam edilmiştir.(4) mealinde bir haber çıkmıştır.

Aynı haberde devamla, heyetlerin kimlerden teşekkül ettiğini, faaliyet sahasının nereleri kapsadığını, yardımın nelerden ibaret olduğunu ve ne şekilde yapılacağı da şu şekilde açıklanmaktaydı:

"Heyetlerden birisine Yusuf Behcet Bey, diğerine Safvet Şadi Bey riyaset etmektedirler. Her bir heyetin ikişer doktoru, ikişer hastabakıcısı, birer idare memuru ve birer kâatibi vardır.

"İlk heyet, Trabzon'u merkez ittihaz ederek icrây-ı faaliyet edecek, diğeri merkez olarak Erzincan'a yerleşecektir. Heyetler beraberlerinde 650'şer sandık ve parça eşya götürmüştür. Bunların içinde 700 bin kilo mısır, buğday, mercimek, bakla, 10 000 kilo şeker, 450 sandık süt hülâsası, 10 000 çift deri halinde çarık, 10 000 metre basma, 10 000 çift çorap, 100 000 don ve gömlek mevcuttur. Kinin, neosalvarsan ve sair edviye de külliyetli bir yekûn tutmaktadır."

Haber son olarak, heyetlerin yardımlarının süresi konusunda da şu bilgiyi vermektedir:

"Heyetlerin saha-i faaliyeti vasi olduğundan, müddet-i ikâmetleri azamî dört ay kadar devam edecek ve ihtiyaç halinde, bu müddet daha fazla da temdit edilecektir.(5) Heyetler ayrıca , faaliyetleri sırasında ihtiyacı olan herkesin yardımına koşacaklar ve cins, mezhep farkı da gözetmeyeceklerdi.

(4) İleri, 27 Haziran 1335/1919, Numro: 148 (530).

(5) İleri, 27 Haziran 1335/1919, Numro : 148 (530).

Bütün hazırlıklardan sonra 26 Haziran 1919 Perşembe günü Ümid vapuruyla yola çıkan heyet, 2 Temmuz Çarşamba günü öğleden sonra Trabzon'a varmışlar ve burada çok sıcak bir şekilde karşılanmışlardır.(6)

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından Trabzon ve Erzincan'a gönderilen iki yardım heyeti yeterli görülmemiş olacaktır ki bir üçüncü heyetin de Erzurum'a gönderilmesi kararlaştırılmış ve bu nedenle de basında cemiyet ile ilgili olarak övgü dolu haberler çıkmıştır. Ayrıca ahalinin de Hilâl-i Ahmer nezdinde yardımları talep edilmiştir.(7)

7 Temmuz 1919 tarihinde yine basında çıkan bir haberde, Erzurum'a gönderilecek Hilâl-i Ahmer İmdâd-ı Sıhhi Heyeti hakkında şu bilgiler verilmekteydi:

"Hilâl-i Ahmer'in Vilâyât-ı Şarkıye muhtacînine muavenet için izam edeceği üçüncü heyet, Doktor Lütfü Bey'in taht-ı riyasetinde olarak hareket edecektir. Beraberlerinde birçok erzak ve mualece götürceklerdir. Trabzon'a muvasalatlarını yazdığımız iki heyetten, Erzincan'a gidecek olanlar için ikiyüz beygir kiralanmış ve yakında oraya hareketleri mukarrer bulunmuştur. Haber aldığımız göre heyetleri Trabzon'a götüren seyr ü sefain vapuru, eşyanın bir kısmını ihrac ile. diğer kısmını Rize'den avdette çıkarmıştır. Bunun üzerine, heyetten gelen telgrafta seyr ü sefainin protesto edilmesi zikredilmiş ve Hilâl-i Ahmer tarafından. Seyr ü Sefain Müdüriyeti'ne tebliğ edilmiştir.(8)

Görüldüğü gibi Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bu vilâyetlere yapılacak olan yardım işine o kadar fazla önem vermekteydi ki, seyr ü sefain vapurunun, bir kısım eşyayı Rize'den dönüşünde boşaltmasını bile protesto etme gereğini duymuştur. Çünkü bu bölgelerdeki ahalinin, bir an önce yardıma kavuşturulması gerekiyordu ki, imdâd-ı sıhhi heyetinin azaları bunun idraki içerisindeydiler.

Yeni bir Hilâl-i Ahmer heyetinin Erzurum'a gönderilmesi konusunda karar alınmasına karşın, bu karar 10

(6) *İleri*, 4 Temmuz 1335/1919, *Numro* : 153 (535).

(7) *İleri*, 6 Temmuz 1335/1919, *Numro* : 155 (537)

(8) *İleri*, 7 Temmuz 1335/1919, *Numro* : 156 (538).

gün kadar ertelenmişti. Çünkü Trabzon'daki durum o kadar acıydı ki, Gümüşhane ve Bayburd'dan gelen muhtaçlarla beraber binlerce kişi aç ve sefil bir durumda sokaklarda yatmakta ve gümrükten nakledilen hububâtın yere düşen tanelerini bile toplayıp, hamur haline getirerek, pişirip yemektedirler. İşte bu nedenle Erzurum heyetinin gönderilmesi ertelenmişti ki, bunun nedeni İleri'de şu şekilde açıklanmakta idi:

"Trabzon heyetinden gelen rapor üzerine, oradaki ihtiyacâtın şiddetli olmasından dolayı Erzurum'a gidecek olan imdâd-ı sıhhi heyeti, kışlık ihtihzarâtını ikmâl için, hareketini tehir etmiştir. İstihzarâtın tamamıyla ikmâl ve itmâmı, ancak on güne kadar kabil olacaktır.(9)

Bu sırada, Maliye Nezareti bir komisyon teşekkül ettirerek, Vilâyât-ı Şarkiye ahalisine tohumluk ve yemeklik ile ziraat alet ve edevâtı verilmesini kararlaştırmıştır. Bu komisyona Maliye ve Ticaret Nezaretlerinden, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nden ve Muhâcirin Müdüriyeti'nden birer memur tayin edilmiş ve yardımın ne suretle icra edileceği konusunda da bir talimât tanzim edilmiştir.(10) Böyle bir yardımın, uzun süredir ziraat yapamayan ve perişan bir halde bulunan bölge ahalisi için ne kadar büyük bir önem taşıyacağı tartışılmaz bir gerçektir.

Diğer taraftan, kışlık hazırlığını tamamlamak üzere hareketini ertelemiş olan Hilâl-i Ahmer İmdâd-ı Sıhhi Heyeti, ikmâlini tamamlamış olarak Trabzon'a ulaşmış ve beraberlerinde getirmiş oldukları eşya ve erzakı da Erzurum'a sevketmişlerdi. Bu durum, bir telgrafla Hilâl-i Ahmer Merkez-i Umumi'sine bildirilmişti.(11) Bu şekilde Trabzon'a ulaşan heyet, oradan Erzurum'a hareket etmiş, fakat Bayburd'a geldiklerinde, burada görülen şiddetli ihtiyaç üzerine, bir müddet burada kalarak, halkın ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışmışlardır.(12) Böylece, heyetin Erzurum halkının yardımına gitmesi bir müddet daha gecikmiş, imdâd-ı sıhhi heyeti, Bayburd halkının ihtiyaçlarına cevap verdikten

(9) İleri, 13 Temmuz 1335/1919, Numro : 162 (544).

(10) İleri, 15 Temmuz 1335/1919, Numro : 164 (546).

(11) İleri, 30 Temmuz 1335/1919, Numro : 178 (560).

(12) İleri, 6 Ağustos 1335/1919, Numro : 184 (566).

sonra Erzurum'a gitmiştir.(13) Bu sırada Trabzon'da bulunmakta olan heyetten bir grup Gümüşhane'ye ulaşmış,(14) oradaki ihtiyacâtı karşıladıktan sonra, Kelkit ve Şiran'a geçmiştir.(15)

Erzurum'a giden Hilâl-i Ahmer İmdâd-ı Sıhhî Heyeti, Erzurum halkının büyük bir ihtiyaç ve sıkıntı içerisinde bulunduğu bir sırada yardımlarına yetiştiği için, buradan, Hilâl-i Ahmer Merkez-i Umûmîsi'ne, halkın memnuniyet ve teşekkürlerini içeren telgraflar çekilmiştir.(16)

Öte yandan Erzincan'a giden ve orada halkın ihtiyaçlarına cevap vermekte olan İmdâd-ı Sıhhî Heyeti Reisi Safvet Şadi Bey'den Hilâl-i Ahmer Merkez-i Umumîsi'ne 3 Eylül'de çekilen telgrafta; "Erzincan ile civar köyleri ve iki nahiyesine çamaşır tevziatı hitam bulduğu ve bugün kadar 1200 hastanın tedavi edildiği ve orada tesis edilen darüleytamın işesine devam edilmekte olduğu, hükümet hastahanesi resmen seddedilerek, ağır hastaların taburcu olmalarına intizaren, şimdilik erzak verilmek suretiyle idame edildiği ve Pülümür kazasına, mikdar-ı kâfi erzak ve edviye tevzi için hareket olunduğu, tayin edilen Doktor Bahaceddin Bey'in henüz muvasalat etmediği bildirilmiştir."(17)

Bundan sonra, Hilâl-i Ahmer İmdâd-ı Sıhhî Heyeti'nin Erzincan ve nahiyelerinde yaptığı yardımlardan dolayı, Tercan Belediye Reisinin, Hilâl-i Ahmer Merkez-i Umumîsi'ne çektiği telgrafta; "Bir müddetten beri vilâyet merkezinde ibraz-ı faaliyet eden Erzincan Hilâl-i Ahmer İmdâd-ı Sıhhî Heyeti azasından Doktor Şekip Bey'i kazanıza göndermiştir. Mumaileyh, ikibini mütecaviz muhtacîne çamaşırılık bez tevzi ettiği gibi, fakara ve muhtaç ahalinin ma'lûl ve hasta olanlarını muayene ve meccanen ilaç ita ettiği kemâl-i şükran ve mahmedetle arz olunur.(18) denilmekteydi.

(13) İleri, 26 Ağustos 1335/1919, Numro : 205 (587).

(14) İleri, 10 Ağustos 1335/1919, Numro :189 (571).

(15) İleri, 17 Ağustos 1335/1919, Numro : 196 (578).

(16) İleri, 22 Ağustos 1335/1919, Numro : 201 (583).

(17) İleri, 4 Eylül 1335/1919, Numro :214 (596).

(18) İleri, 7 Teşrin-i sani 1335/7 Kasım 1919, Numro :657.

Erzincan İmdâd-ı Sıhî Heyeti, bundan sonra Arapgir'e geçerek, faaliyetlerine devam etmiştir.(19)

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Vilâyât-ı Şarkîye'deki yardımları bu şekilde devam ederken, bu konuda hükümet tarafından da bir kararnâme çıkarılmıştır.(20) Adı geçen kararname, Vilâyât-ı Müstahlasa ve Saire Ahalisine Muavenet Hakkında Kararnâme" adı altında yayımlanmıştır. Burada Vilâyât-ı Şarkîye için Vilâyât-ı Müstahlasa tabiri kullanılmıştır ki, bu, Rus işgalinden kurtarılmış olan Doğu vilâyetlerinin kapladığı sahayı içermekteydi. Vilâyât-ı Müstahlasa tabiri, Batı Anadolu'nun kurtarılmasından sonra da, Yunan işgalinden kurtarılan bu bölge için kullanılacaktır.

Yukarıda adı geçen kararnâmeye göre, Van, Bitlis, Erzurum ve Trabzon vilâyetleriyle Erzincan sancağında, halkın işe ve ziraî ihtiyaçları karşılanacak, mirî ambarlarda (hükümet malı olan ambarlarda) mevcut ekmeçlik zahirenin, Maliye Nezaretince mirî fiyatıyla alınıp, bölge halkının işe ve tohumluklarına tahsis edilecekti.

Öte yandan Erzurum İmdâd-ı Sıhî Heyeti'nden gelen bir telgrafta; "Tutak Kazası'nda vazifemiz hitam bularak, Pasinler Kazası'na muvasalat ve vazifeye mübâşeret olunmuştur. Hitamında Erzurum'a avdet edilecektir."(21) denilmektedir.

16 Kasım 1919 tarihli İleri'de çıkan bir haberde, 15 Kasım 1919'da Erzurum İmdâd-ı Sıhî Heyeti'nden Hilâl-i Ahmer Merkez-i Umumîsi'ne bir telgraf geldiği belirtiliyor ve heyetin faaliyetleri hakkında oldukça geniş malûmât veriliyordu. Hilâl-i Ahmer Heyeti Reisi ve Muhacirîn Müdüriyet-i Umumîyesi Sıhîye Müdürü Ömer Lütfü Bey, raporda, yapılan faaliyetler hakkında şu bilgileri veriyordu:

(19) *İleri*, 16 Teşrin-i sani 1335/16 Kasım 1919, Numro : 666

(20) *İleri*, 17 Teşrin-i evvel 1335/17 Ekim 1919, Numro : 636.

(21) *İleri*, 10 Teşrin-i sani 1335/10 Kasım 1919, Numro : 660.

"Bayburd Kazası'nı ikmâlden sonra, Eylül'ün⁽²²⁾ yirmi beşinci günü, Erzurum'a muvasalat eden heyetimiz için ihzar olunan binaya yerleştik. Vali, erkân-ı vilâyet ve eşrâf-ı belde ile bil-müzakere , ber-vech-i ati programımızı tanzim ettik:

"1- Erzurum Vilâyeti; Erzurum Livası ile Bayezid Livası'na taksim edilen Erzurum Sancağı; Bayburd, Pasinler, Karakilise, Kiğı, Tercan, İspir, Tortum, Narman Kazaları. Bayezid Sancağı, Eleşkird, Karakilise, Diyadin, Tutak Kazalarını ihtiva eder. Vilâyetin her tarafı ihtiyaç içinde olmakla beraber, bilhassa Bayezid Livası'nın harbde daha büyük tahribâta maruz ve merkez-i vilâyetten sekiz gün bad-ı mesafede olması hasebiyle, istirdâddan bugüne kadar hükümetten hiçbir muavenet görmemesi dolayısıyla, ihtiyacın daha büyük olduğu anlaşılmıştır.

"2- Vilâyetin vüs'at ve ihtiyacına nisbetle mahdud miktarda olan eşya ve erzakımız, vilâyetin bilâ-istisna bugün kaza, nahiye ve köylerine kadar teşmili, ahalinin ihtiyacı maddîsi ile beraber, ahval-i ruhîyesi nokta-i nazarından elzem görülmüştür.

"3- Vilâyet 14 kazasını üç ay kadar az zamanda dolaşarak muavenet etmek lâzım geldiği için, hepimizi ikiye tefrik edip, münavebe ile, biri mülhakatta iken, diğeri merkezde işleri idare etmek hususu kararlaştırılmıştır. Binaenaleyh, Erzurum'a muvasalatımızın dördüncü günü, Doktor Şekib Bey Hınıs Kazası'na hareket etmiştir. Burada belediyeden alınan muhtacın listesi mucibince, bugüne kadar onbine karib muhtacîne, çamaşır ve bu miyanda bir kısmına da fanila verilmiştir. İhtiyaç ve sefaletin dehşeti önünde, mevcut dörtyüz ton erzak yalnız merkez-i vilâyetin ihtiyacını ancak bir dereceye kadar temin edebileceği için, mübayaâtın Bayezid livası için yapılıp, mevcut hububâtın Erzurum'da sarfedilmesini ve bunun da, avdetimize kadar bin nüfus-ı fukaraya, yevmî yarımşar kilo ekmek tevzi etmek üzere bir fırın açtırılması suretiyle, daha müfid ve şumûllü olacağı münasib görüldüğünden, lâzım gelen tertibât yapılarak, yevmî bir nüfusa yarımşar kilo ekmek verilmektedir.

(22) *Bu tarih gerçekte Ağustos'un 25. günü olmalıdır. Çünkü 26 Ağustos 1919 tarihli İleri Gazetesi, Heyetin Erzurum'a vasıl olduğunu bildirmişti.*

"Erzurum'a muvasalatımızdan evvel 300 çocuk toplattırılarak, eytamhâne nâmı altında bir binaya konulmuş idi. Eytamhâneye tahsisât bulunamadığından, iane toplanılıp bir miktar erzak ile zavallıların hayatları idâme ettiriliyor ise de, mezkûr erzak bitmiş ve çocuklar da sefâlet içinde kalmıştılar. Vali-i cedid Reşid Paşa, erkân-ı vilâyet ve eşrâf-ı beldeden bir cemiyet-i hayriye teşekkül edip, sokaklarda kalan mütebaki çocuklar da toplattırılarak, bu suretle mevcut etfâlin yekûnu beşyüze baliğ oldu. Tarafımızdan, beşyüz çocuğun ilbas ve işçeleri için cemiyet-i hayriyeye 200 ton erzak verilerek, bu suretle darüleytam mehma-emken muntazam bir hale ifrâğ olundu. Bundan maada bir de darül-aceze tesis edilerek, lâzım gelen müavenet yapıldı.

"Erzurum'a muvasalatımızdan birkaç gün sonra idi ki, mahsusâtı kat'edilmek mecburiyetinde kalınarak, idâmesi için Hilâl-i Ahmer'in muavenetinden başka çare kalmadığı için, Maliye Nezareti ifadesiyle, Sıhhiye Müdür-i Umumîsi Abdullah Cevdet Bey tarafından bildirilen 200 yataklı Erzurum Gurebâ Hastahanesi, ma'âsâtı belediye bütçesinden verilmek şartıyla, erzak, edviye ve melbusâtı verilerek idâme ettirilmektedir.

"Merkez ittihaz ettiğimiz binanın bahçesinde, muvasalatımızdan itibaren küşâd ettiğimiz dispansere, yevmî 150-300 hasta müraca'at ve tedavi edilmektedir."(23)

Aynı günlerde Erzincan'da faaliyetlerine devam etmekte olan imdâd-ı sıhhi heyeti hakkında, İstanbul basınında çeşitli haberler yayımlanıyordu. Bunlardan birisinde, Erzincan İmdâd-ı Sıhhi Heyeti'nden, Hilâl-i Ahmer Merkez-i Umumîsi'ne çekilen ve yapılan faaliyetleri rapor şeklinde açıklayan bir telgraf yayınlanmıştı. Rapor aynen şu şekildeydi:

"Erzincan merkezine merbut 3 nahiye ve 110 karyenin çamaşır tevziâtı icra olundu. Bu miyanda Pülümür Kazası'na da azimet edilerek, altmış iki köy ahalisine yegân-yegân çamaşır tevziâtı icra edildi. Ahalinin derece-i memnuniyetini tarif etmek kabil değildir. Ba-husus, şu son günlerdeki tevziât, bayrama tesadüf ettiği cihetle, Hilâl-i Ahmer'in bayram hediyeleri, ahalinin kalbinde derin bir hiss-i minnetdâri uyandırdı. Heyetimiz bilâ-tefrik-i cins ve mezhep, bütün

(23) İleri, 16 Teşrin-i sani 1335/16 Kasım 1919, Numro : 666.

fukarây-ı ahaliyi memnun etmeğe çalıştı. Rum ve Ermenilere yapılan tevziâtı gösterir fotoğrafler alınmıştır. Şimdiye kadar (20 000) kişiye çamaşır, bez, iğne, iplik, çarık verildi. Esnây-ı tevziâtta, sıtmalılara kinin verildiği gibi, lâzım gelenlere de çiçek aşısı tatbik edildi. Üç gün sonra, Refahiye Kazası'na gidilerek, aynı surette tevziât icra olunacak ve bilahare Kemah ve Kuruçay Kazaları'na da azimet edilecektir. Liva dahilindeki umum tevziâtın, nihayet-i teşrin-i evvel haftasına kadar ikmâl olunacağı ümid ediliyor.

"Açılan muayenehâneye, her taraftan hastalar müraca'at etmekte ve ihtimâmlı bir surette tedavi görmektedirler. Bu hususda da ahalinin memnuniyet ve minnetdârisi pek büyüktür. Şimdiye kadar (1270) hasta tedavi edilmiş ve halâ da tedavi etmekte ebulunmuştur. Darüleytâmda mevcut (200) yetim, bi-kes ve alile, çamaşır tevzi, yatak ve yorganları ihzar ve mümkün mertebe esbâb-ı istirahatları temin olunmuştur. Kendilerine hergün etli çorba verilmektedir. Bidayette gayet zayıf ve ölüme mahkûm bir halde olan bu bi-çareler, aldıkları gıda sayesinde, şimdi iktisâb-ı kuvvet ve sıhhat etmiş bulunuyorlar.

"Fukarây-ı ahalinin kısm-ı azamı, mevsim-i hasat olmak hasebiyle, tarlalarda ve harmanlarda, başak, dâne toplamakta ve şimdilik bu suretle temin-i maişet eylemekte olduklarından, eyâmihane mevcudü ikiyüzü tecavüz etmiyorsa da, geçen seneki tecrübeye ve kaviyyen temin olduğuna göre, başak toplamak üzere, öteye-beriye dağılan fukaranın, bir-iki ay sonra aç kalınca, tekrar darüleytâma koşacakları ve bu suretle mevcudun sekiz ay müddetle lâ-ekall binbeşyüzü baliğ olacağı anlaşılıyor. Hükümet, bu gibi acizeyi beslemek için hiçbir tahsisâtı olmadığı cihetle, darü'l-eytâma tefrik ettiğimiz kırk ton zahirenin kâfi gelmeyeceği tabi'dir. Bunun için, bu havalide fukaray-ı ahali tarafından kesretle istihlât olunan darı, bu sene pek feyz ve bereketli olduğu ve kilosunun 5-6 kuruşa mübayaa edilebileceği anlaşılıyor.

"Tedavi edilen (1270) hastanın içinde, en ziyade göz hastalıkları, malarya, uyuz, hummay-ı raci'a, emraz-ı sariye, hariciye, cildiye ve cerrahîye vardır."(24)

(24) İleri, 27 Teşrin-i sani 1335/27 Kasım 1919, Numro : 677.

Hilâl-i Ahmer İmdâd-ı Sıhhî Heyetlerinin Vilâyât-ı Şarkıye'deki yardım faaliyetleri bu şekilde cereyan ederek, yaklaşık beş ay kadar sürmüştü. Heyetlerin yardımları, programları gereğince dört ay kadar devam edecekti ve gerekirse bu süre uzatılabilecekti. Nitekim tahmin edildiği gibi, dört aylık süre gerçekten de yetmemiş ve bir ay daha uzatılmıştı. Heyetler, Kasım ayı sonlarına doğru İstanbul'a ancak dönebilmişlerdir. 26 Aralık 1919 tarihli İleri'de, heyetlerin İstanbul'a varışları nedeniyle, "Anadolu'ya Yardım" adlı bir haber yayımlanmıştı. Haber, heyetlerin faaliyetleri ile ilgili olarak, aynen şu bilgilere yer vermişti:

"Trabzon ve Erzurum havalisinde hizmet-i muavenet ederek şehrimize gelen Hilâl-i Ahmer Heyeti Reisi ve Muhacirîn Müdüriyet-i Umumîyesi Sıhhîye Müdürü Lütfü Bey, kendisiyle görüşen bir muharririmize ber-vech-i ati, pek şayân-ı dikkat izahâta bulunmuştur:

"Harb-i Umumî esnasında istilâya uğrayan ve enva-i tahribat ve fecayi'e sahne olan Erzurum Vilâyeti'ni ve bu vilâyetin bilhassa Bayezid Livası'nı bütün manasıyla sefalet-i azime içinde pûyân gördüm. Ahalinin bu sefaletini gören bir insanın, müteessir ve dil-hûn olmaması kabil değildir..... Hükümet, millet ne yaparsa yapsın, Vilâyât-ı Şarkıye'deki unutulmuş aç ve çıplak, din, millet kan ve ruh kardeşlerimizi kurtarmağa, daha ziyade masum bi-çarçerlerin mahv ve türâb olmamasına sarf-ı mesaî eylemelidir.... Binaenaleyh, bu Anadolu toprağında yapılacak en esaslı muavenet, ahaliye hiç olmazsa, ihtiyaçlarını giderecek kadar tohum ve çift hayvanâtı vermektir. Bu vazife de, şüphesiz hükümet uhdesine terettüb eder. Heyetimiz halen mümkün olabilen muaveneti, şu suretle ifa etmiştir :

"Merkez-i vilâyette, Erzurum'da yapılan yedibin nüfusa (iğne ve ipliğiyle beraber) çamaşırılık Amerikan bezi, bir kısmına da, basma, ayakkabı tevzi edildi. Bundan başka Vali Reşid Paşa ile erkân-ı memurîn ve eşrâfın himmetleriyle, beşyüz eytâmî muhtevî bir darüleytâm tesis ve buraya yerleştirilen yetimler ilbas olundu. İlaşeleri için yüzyetmişbeş ton erzak verdik. Evvelce mühasebe-i hususîye tarafından idare olunmakta iken, ahiren muhasebe-i mezkûrece muhsusâtı kat' edilmiş olan ikiyüz yataklı Gurebâ Hastahanesinin bir senelik erzakını, çamaşır ve edviyesini de temin ettik. Erzurum'da bulunduğumuz dört aylık müddet

zarfında, ikibin müfusa yevmî yarımşar kilo ekmek vermekte idik. Orada açtığımız dispansere yevmî iki-üç yüz hasta müracaat etmekte ve tarafımızdan tedavi olunmakta idi. Bu suretle tedavi edilen hastaların adedi, onbeşbin nüfusu tecavüz ediyordu. Doktorlarımız bilhassa frengi ile mücadele etmiştir. Heyetimiz, yukarıda ta'dâd olunan vazifeleri ifa etmekle beraber, vilâyetin ondört kazasına, Bayezid Livası'na da giderek orada bulunan felaketzedelere de dest-i muâveneti uzatmıştır. Kazaların kısm-ı azamında darüleytamlar, eczaneler açıldığı gibi, fukaray-ı halka elbise, erzak tevzi' olunmuştur. Bundan ma'ada Bayezid'e iltica eden Kafkaslı muhacir ve mültecilere de muavenet olunmuş ve bu suretle, bu bi-çarceler, ölümün bi-aman pençelerinden kurtarılmıştır.

"Merkezden alıp götürdüğümüz yetmişbeş bin metre Amerikan bezi ve iki bin metre basma, beşbin kat çamaşır, bin aded fanila gömlek ve altıbin deste iğne, üçbinikiyüzkırkbeş kokatire, ikibin çarık ve buniardan havâyic-i zarurîyeden sabun, şeker ve sair tevzi olunmuştur. Bu işlerimizi hüsn-i suretle ifa ettikten sonra, müddet-i memuriyet ve vazifemiz hitam bulmuş olduğundan, İstanbul'a avdet ettik. Fakat bununla beraber, bu muâvenetin müsmir ve faide-bahş olabilmesi için, kış müddeti zarfında temâdisi elzem ve zarurîdir. Hiç olmazsa, Erzurum'da iâşe ettiğimiz ikibinbeşyüz nüfusun, menzil-i hayatlarını idâme edebilmek, ittifak-ı mesaisine nihayet vermemek icab eder. Zannederim ki, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bu noktayı dikkate alarak maksadı temin etmek üzere, vilâyet emrinde bir mikdar para gönderecektir." (25)

Böylece Hilâl-i Ahmer İmdâd-ı Sıhhî Heyetlerinin Vilâyât-ı Şarkıye'deki yardım faaliyetleri, yaklaşık 5 aylık bir çalışmadan sonra sona ermişti. Bu 5 aylık süre zarfında, çok perişan bir durumda olan bölge halkının, özellikle gıda ve sağlık ihtiyaçları, imkânlar ölçüsünde karşılanmaya çalışılmıştı. Yapılan çalışmalar gerçekten çok başarılı olmuş ve geçici bir süre için bile olsa, fakir halkın ihtiyaçlarının karşılanmasına çalışılmıştı. Bu çalışmalardan duyulan

(25) İleri 26 Kânun-ı evvel 1335/26 Aralık 1919, Numro:706.

memnurluk ve minnetdârlık, telgraflar ile Hilâl-i Ahmer Merkez-i Umumîsi'ne iletilmişti.

Öte yandan Hilâl-i Ahmer İmdâd-ı Sıhî Heyetlerinin Vilâyât-ı Şarkıye'deki faaliyet süresi, aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum günlerini ve Erzurum Kongresi'ni kapsamaktadır. Başka bir deyişle, Erzurum'da Millî Mücadelemiz'in temelleri atılırken, Hilâl-i Ahmer Heyetleri de, bu kutsal mücadeleye gönül vercn, onun için canını, kanını ortaya koyan insanlara yardım etmekle, gerçek manada devlet olmanın en güzel örneklerinden birini sergilemiştir. Milletın desteği ve yardımlarıyla kurulan bu müessese, imkânlarını, yine milleti için kullanmış oluyordu.(26)

Burada şunu da belirtmek gerekir ki, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yaptığı bu yardımları, bölgenin mukadderâtı açısından da dikkate almak gerekir. Çünkü "Altı Doğu Vilâyeti" hakkındaki İtilâf düşüncesi kelimelerin altında gizlenmeye çalışılmıştı; "İğtişâş zuhurunda" derken, buralarda kendi tahrikleriyle karışıklıklar çıkarabileceklerini veya karışıklıklar varmış gibi göstererek, buralarda istedikleri gibi hareket edebileceklerini biliyorlardı.(27) Bu nedenle, böyle karışıklıkların ortaya çıkmasını önlemek gerekiyordu. Ordu, asayiş meselesini üzerine almış ve en ufak olayları bile zamanında bastırmıştı. Fakat, halk çok fakir ve perişan bir durumda olduğu için, bundan dolayı bir karışıklık zuhur edebilirdi. İşte Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yardımları - geçici bir süre için de olsa - İtilâf Devletlerine işgal hakkı verecek olan karışıklıkların çıkmasını engellediği gibi, fakir bir durumda olan halkın ihtiyaçlarını da temin ettiği için, bölgede bir istikrar unsuru olmuştur.

(26) Akbulut, "Hilâl-i Ahmer.....", s.30-31.

(27) Türk İstiklâl Harbi 1, Mondros Mütarekesi ve Tatbikati, Ankara, 1962, s. 45.